

[מריבות] וכעס". אשת מדינים וכעס היא כנסת ישראל שהכעיסה את הקב"ה. ושלמה אמר שטוב לשכינה לשבת במדבר. מלשבת בקרבת כנסת ישראל בהר הזיתים.

י. וממדבר עלתה וישבה במקומה בשמים, דכתיב [הושע ה]: "אלך ואשובה אל מקומי עד אשר יאשמנו [עד שיחזיקו ישראל את עצמם אשמים ויודו על אשמתם] ובקשו פני".

אמר רבי יוחנן: ששה חדשים לאחר החורבן, ולאחר שגלתה השכינה מישראל, נתעכבה שכינה לישראל במדבר, ולא עלתה לשמים, כי ציפתה להם, שמא יחזרו בתשובה.

כיון שלא חזרו, אמר הקב"ה: תיפח נפשן!

שנאמר [איוב יא]: "ועיני רשעים תכלינה, ומנום, הקב"ה שהוא מבטחם, אבד מנהם [מהם]. ותקותם — תהיה להם למפח נפש".

ועתה רבי יוחנן מפרש את מה שאמר: "וכנגדן גלתה סנהדרין אף היא עשר מסעות, ודבר זה נלמד מגמרא".

מסעות השכינה הללו היו בימי בית ראשון, ואילו מסעות הסנהדרין דלהלן היו בימי בית שני. (14)

[והמהרש"א כתב שכנגד אותן מסעות נסעו הסנהדרין בבית ראשון].

בתחילה, ישבה הסנהדרין בלשכת הגזית, כאשר חציה של הלשכה היה בעזרה, וחציה

מחוץ לעזרה [מדות ד ד] והסנהדרין היתה יושבת בחציה שבחול [יומא כה].

ואלו הן עשר מסעות הסנהדרין:

א. מלשכת הגזית — לחנות. שהוא מקום בהר הבית ושמו היה "חנות". (15) וארבעים שנה לפני חורבן הבית גלתה לשם הסנהדרין.

מפני שהתרבו הרוצחים ולא הספיקו לדונם. ולפיכך גלו מלשכת הגזית, כי אין דיני נפשות נוהגים בשום מקום אלא בזמן שהסנהדרין יושבת בלשכת הגזית. (16)

ב. ומחנות גלתה הסנהדרין לירושלים מחוץ להר הבית.

ג. ומירושלים ליבנה. שם דר רבן יוחנן בן זכאי, שהיה הנשיא.

ד. ומיבנה לאושא, בימי רבן גמליאל הנשיא לא-ב גלתה הסנהדרין למקום מגוריו שבאושא.

ה. ומאושא חזרו ליבנה.

ו. ומיבנה חזרו לאושא, בימי רבן שמעון בנו של רבן גמליאל. [ומפני שהוא היה גר באושא גלתה הסנהדרין אחריו].

ז. ומאושא לשפרעם.

ח. ומשפרעם גלו לבית שערים ששם גר רבי יהודה הנשיא [המכונה "רבי"].

ט. ומבית שערים גלו לציפורי. כאשר רבי

16. רש"י סנהדרין מא א.

14. רש"י.

15. על פי רש"י כאן ובסנהדרין מא א.

חלה הולכיכהו לציפורי, וגלתה הסנהדרין אחריו.

י. ומצפורי גלתה הסנהדרין לטבריא. כאשר רבי עבר לגור שם [בימי אנטונינוס הרומאי].

וטבריא עמוקה מכולן. כלומר, בזמן שגלו לטבריא היתה הסנהדרין מושפלת יותר משהיתה בשאר כל מסעותיה.

שנאמר [ישעיה כט]: "ושפלת [כאשר תשפילי לטבריא, אזי] מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך".

רבי אלעזר אומר: שש גלויות גלו הסנהדרין. שנאמר [ישעיה כו]:

"כי השח יושבי מרום.

קריה נשגבה ישפילנה.

ישפילה עד ארץ.

יגיענה עד עפר".

וכל לשון שפלות שבפסוק נדרשת על גלות אחת:

"השח" — זו גלות אחת.

"ישפילנה" — זו גלות שניה.

"ישפילה" — זו גלות שלישית.

"עד ארץ" — זו גלות רביעית.

"יגיענה עד עפר" — אלו שתי גלויות נוספות:

שהיה הכתוב יכול לומר "ישפילנה עד ארץ ועפר", והמילה יגיענה מיותרת, לפיכך דרשו:

"יגיענה" — זו גלות חמישית.

"עד עפר" — זו גלות שישית.

אמר רבי יוחנן: ומשם, מן הגלות האחרונה שבטבריא, שנאמר עליה לעיל "ומעפר תשח אמרתך" — עתידין ליגאל!

שנאמר [ישעיה נב]: התנערי מעפר [מטבריא], קומי שבי". (17)

מתניתין:

משנתנו מביאה תקנה נוספת של רבן יוחנן בן זכאי בענין קידוש החודש:

אמר רבי יהושע בן קרחה: ועוד זאת התקין רבן יוחנן בן זכאי: שאפילו ראש בית דין נמצא בכל מקום שמחוץ למקום ישיבת הסנהדרין, ועיקר קידוש החודש תלוי בו. וכמו ששנינו לעיל [כד א] שבשעת קדוש החודש היה ראש בית הדין אומר "מקודש".

בכל זאת, התקין רבן יוחנן בן זכאי, שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הועד. למקום ישיבת הסנהדרין.

והסנהדרין יקדשו את החדש בלא ראש בית הדין.

גמרא:

הגמרא מביאה מעשה, שממנו נלמד כי

תקנת רבן יוחנן בן זכאי האמורה במשנתנו אינה אמורה אלא לענין עדות החדש בלבד:

ההיא איתתא, דאזמננה לדינא, קמיה דאמימר בנהרדעי. מעשה באשה שהוזמנה לדין בבית דינו של אמימר אשר בנהרדעא.

אזל אמימר למחוזא, ולא אזלא בתריה. באותו הזמן הלך אמימר [שהיה ראש בית הדין] למחוזא, והאשה נשארה בנהרדעא, ולא הלכה אחריו להתדיין לפניו במחוזא.

כתב פתיחא עילוה, כתב אמימר שטר חרם על אותה אשה.

אמר הקשה ליה רב אשי לאמימר: והא אנן תנן, הלא שנינו במשנתנו: התקין רבן יוחנן בן זכאי שאפילו ראש בית דין בכל מקום, שלא יהו העדים הולכין אלא למקום הוועד!

ואם כן, אף על פי שאתה [אמימר] היית במחוזא, אין האשה צריכה ללכת אלא לבית דינך אשר בנהרדעא!

אמר ליה אמימר תשובה לרב אשי:

הני מילי, דברי משנתנו אמורים, רק לענין עדות החדש.

וטעם הדבר משום דאם כן, אם תטריח את העדים ללכת אחר ראש בית הדין — נמצאת מכשילן לעתיד לבוא, שלא יבואו להעיד כלל.

אבל הכא, בענין דיני ממונות, נאמר [משלי כב]: "עבד לוח לאיש מלוח". ובעל כרחו חייב הלוח לבוא לדין, ועל כן חייב ללכת אחר ראש בית הדין.

תנו רבנן:

אין כהנים רשאים לעלות בסנדליהן לדוכן.

וזו אחד מתשע תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי.

מדברי הברייתא מבואר שתשע תקנות התקין רבן יוחנן בן זכאי. ומבארין אלו הן:

שית — דהאי פירקא. שש תקנות נישנו בפרק זה, עד כה:

א. התקנה שבברייתא הזאת — שלא יעלו הכהנים בסנדליהן לדוכן.

[וחמש התקנות דלהלן נישנו במשניות דלעיל:]

ב. שיהיו תוקעים בבית דין בראש השנה שחל בשבת.

ג. שיהיה לולב ניטל בכל מקום, כל שבעת ימי הסוכות.

ד. שיהא יום הנף העומר [טז ניסן] כולו אסור בחדש בזמן הזה.

ה. משעה שחרב המקדש יקבלו עדים בראש השנה כל היום. [ואפילו אחרי מנחה].

ו. שלא יהיו עדי החדש הולכים אחר ראש בית הדין, אלא למקום הוועד [ישיבת הסנהדרין].

ז. עוד תקנה אחת דפירקא קמא, ששנינו אותה בפרק ראשון [לעיל כא ב]:

ז. שבזמן הזה אין עדי החודש מחללים שבת אלא על ניסן ועל תשרי.

ואידך, תקנה אחרת מוזכרת בכרייתא דלהלן:

ח. גר שמתגייר אינו נכנס בכריתו של הקב"ה, ואינו מותר לאכול בקדשים – עד שיעשה כפי שעשו אבותינו, כאשר הקב"ה כרת עמהם ברית [כמבואר בחומש שמות כד].

ואלו הם ארבעת הדברים אשר עשו אבותינו כשנכנסו לברית:

[א] מילה. [ב] טבילה. [ג] הרצאת דמים [זריקת דם על המזבח]. [ד] הזאת דמים על העם.

והיינו, שגם הגר צריך שיזו עליו דם.

[כך מוכיחה הגמרא בכריתות ט א. ואף על פי שלא הוזכרה בפסוק טבילה, בכל זאת מאחר והוזכרה הזאת דמים, אין הזאה בלא טבילה. ומכאן שאף טבילה היתה שם].

וכדי לקיים את זריקת הדמים והזאתם, צריך הגר להביא לכל הפחות שתי תורים או שני בני יונה לעולה.

דמי הקן היו רבע שקל, שהוא חצי דינר. ובענין זה תיקן רבן יוחנן בן זכאי תקנה:

דתניא: גר שנתגייר בזמן הזה שביית המקדש חרב [ואי אפשר להביא קרבן ולזרוק את דמו ולהזותו] – צריך שיצניע רובע שקל לשם קינו, לקנות בו קן.

כלומר, שני תורים או בני יונה לעולה – לעתיד לבוא.

אמר רבי שמעון בן אלעזר: כבר נמנה עליה בית דינו של רבן יוחנן בן זכאי, וביטלה

להלכה זו מפני התקלה. שמא יבואו להנות מאותן מעות, וימעלו בהקדש.

ט. ואידך, בתקנה התשיעית, יש פלוגתא [מחלוקת] דרב פפא ורב נחמן בר יצחק, מהי אותה תקנה:

רב פפא אמר: אותה תקנה היתה בענין כרם רבעי.

כרם בשנה הרביעית לנטיעתו, צריך להעלות את הפירות לירושלים, ולאכלם שם. ואם קשה לו, יכול לפדותם ולהעלות את דמיהם לירושלים, ולקנות בהם מאכל, ולאכלו שם.

והתקין רבן יוחנן בן זכאי תקנה בענין זה. כדלהלן.

ואילו רב נחמן בר יצחק אמר: אותה תקנה היתה בענין לשון של זהורית, שהיתה מלבינה ביום הכיפורים בשעה שדחפו את השעיר המשתלח מן הצוק בעזאזל. וכדלהלן.

והגמרא מבארת מה הן אותן שתי תקנות שנחלקו בהן:

רב פפא אמר: כרם רבעי תיקן –

דתנן: כרם רבעי היה עולה בעצמו לירושלים. תיקנו שיהיה חייב להעלות את הפירות לירושלים ולא את פדיונו, אם היה הכרם בתוך מרחק מהלך יום מירושלים לכל צד.

ואף על פי שמחוץ לירושלים מותר מן התורה לפדות את הפירות, תיקנו חכמים שלא יפדום סמוך לירושלים בתוך מרחק של מהלך יום לכל צד. [הטעם יבואר להלן].

וזו היא תחומה: אילת מן הדרום. ועקרבת מן הצפון. לוד מן המערב. וירדן מן המזרח.

ואמר עולא ואיתימא [ואולי] רבה בר עולא אמר רבי יוחנן:

מה הטעם לתקנה זו?

כדי לעטר את שוקי ירושלים בפירות. לפיכך אסרו לפדות את הפירות הקרובים לירושלים בתוך מהלך יום אלא חייב להעלותם לירושלים.

ותניא: כרם רבעי היה לו לרבי אליעזר במזרח לוד, בין ירושלים ללוד [שהרי שנינו לעיל שלוד ממערב ירושלים, ומכאן שירושלים ממזרח ללוד], בצד כפר טבי.

ומאחר שאסור לפדות את הפירות שבאותו מקום, והיה קשה לרבי אליעזר להעלות את הפירות לירושלים, לפיכך, ביקש רבי אליעזר להפקירו לעניים.

אמרו לו תלמידיו: רבי! כבר נמנו חבריך עליו, על האיסור לפדות את הפירות הקרובים לירושלים, והתירוהו! התירו לפדותם, מפני שחרבה ירושלים, ולכן אין צורך לעטרה בפירות.

ואמר רב פפא: מאן "חבירך", מי הם חבריו של רבי אליעזר, שהוזכרו בכרייתא?

רבן יוחנן בן זכאי ובית דינו!

[וזו התקנה התשיעית שהתקין רבן יוחנן בן זכאי].

והגמרא מבארת את דעתו של רב נחמן בר יצחק:

רב נחמן בר יצחק אמר: התקנה התשיעית היתה בענין לשון של זהורית.

דתניא: בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ, וכאשר דחו את השעיר מן הצוק בעזאזל, היתה הלשון מלבינה.

שנאמר: "אם יהיו חטאיכם כשנים [כצמר אדום] — כשלג ילבינו".

אם הלשון הלבין, היו העם שמחין מפני שהיה זה סימן שהתכפרו עוונותיהם.

ואם לא הלבין, היו עצבין.

לכן התקינו, שיהו קושרין אותו אל פתח אולם מבפנים, כדי שלא יראוהו העם, ולא יעצבו אם לא ילבין.

ועדיין היו מציצין ורואין.

אם הלבין — היו שמחין. לא הלבין — היו עצבין. (18)

התקינו שיהו קושרין אותו הציו בסלע שבעזאזל, וחציו בין קרניו של שעיר המשתלח, ורק המשלח את השעיר לעזאזל היה רואה אם הלבנה אותה לשון.

ובכרייתא לא התפרש מי התקין תקנה זו. ודעת רב נחמן בר יצחק, שרבן יוחנן בן זכאי ובית דינו התקינו תקנה זו.

ומקשינן על דעת רב נחמן בר יצחק:

רב נחמן בר יצחק מאי טעמא [מדוע] לא אמר כרב פפא שהתקנה ששנינו בענין כרם

18. והיו מתרפין ידיהן. רבנו אליקים יומא סז א.

רבעי נתקנה על ידי רבן יוחנן בן זכאי?

ומשנינן: **אמר לך רב נחמן בר יצחק: אי סלקא דעתך, אם יעלה בדעתך לומר שרבן יוחנן בן זכאי התקין את התקנה ששנינו בענין כרם רבעי, יש להקשות:**

מדוע תלמידיו של רבי אליעזר אמרו לו "כבר נמנו חבריך עליו והתירוהו"?

והרי רבן יוחנן בן זכאי — חבריו דרבי אליעזר, מי הוה!?

וכי רבן יוחנן ובית דינו חבריו של רבי אליעזר היו?!

הרי רבן יוחנן בן זכאי — רבו של רבי אליעזר הוה!

ומכאן למד רב נחמן בר יצחק שלא רבן יוחנן בן זכאי התקין את התקנה ששנינו בענין כרם רבעי.

ואידך, רב פפא, הסובר שרבן יוחנן בן זכאי התקין תקנה זו, יענה על טענת רב נחמן בר יצחק:

כיון דהאומרים לרבי אליעזר תלמידים שלו הוו, לאו אורח ארעא למימרא ליה לרביה — "רבך"!

אין זה דרך ארץ שיאמר התלמיד לרבו: "כך וכך אמר רבך".

ולכן משום דרך ארץ אמרו לו: "כבר נמנו חבריך".

ומקשינן על דעת רב פפא:

ורב פפא — מאי טעמא לא אמר כרב נחמן בר יצחק [הסובר שהתקנה הנשנית בענין

לשון של זהורית, רבן יוחנן בן זכאי תיקנה?]

ומתריצין: **אמר לך רב פפא: אי סלקא דעתך, אם יעלה בדעתך לומר שרבן יוחנן בן זכאי התקין תקנה זו, יש להקשות:**

בימי רבן יוחנן בן זכאי, כאשר היה רבן יוחנן מורה הלכות ומתקן תקנות — מי הוה, האם היה לשון של זהורית מלבין?!

והתניא: כל שנותיו של רבן יוחנן בן זכאי, מאה ועשרים שנה היו. ארבעים שנה עסק בפרקמטיא [בסחורה]. ארבעים שנה למד תורה. וארבעים שנה לימד לתלמידים.

ותניא בבבליא אחרת: ארבעים שנה קודם שנחרב הבית, לא היה לשון של זהורית מלבין, אלא מאדים.

ותנן במשנה לעיל [ל ב]: "משחרב הבית התקין רבן יוחנן בן זכאי".

ומכאן שרבי יוחנן חי אף לאחר החורבן.

ואם כן ארבעים שנותיו האחרונות של רבן יוחנן בן זכאי [שבהם היה מלמד לאחרים ומתקן תקנות] היו בתוך אותם ארבעים השנים האחרונות לפני החורבן, ובאותן שנים מעולם לא הלבנה לשון של זהורית.

והרי בענין תקנת הלשון של זהורית שנינו: "הלבין — היו שמחים, לא הלבין — היו עצבין, התקינו".

ומכאן שבשעת התקנה עדיין היה הלשון מלבין לפעמים.

ומכאן שתקנה זו נתקנה לפני שהיה רבן יוחנן בן זכאי מורה הוראה ומתקן תקנות!

ואירך, רב נחמן בר יצחק, הסובר שרבן יוחנן בן זכאי תיקן תקנה זו, יענה:

אותם ארבעים שנה [שבאמצע חייו של רבן יוחנן בן זכאי] דלמד – תלמיד יושב לפני רבו הוה. ואמר מילתא, רבן יוחנן בן זכאי אמר לפני רבו שראוי לתקן שלא יקשרו את הלשון על פתח ההיכל, ואסתבר טעמיה והסתבר טעמו לפני רבו.

לב-א וקבעיה רביה בשמיה. וקבעו רבו [של רבן יוחנן בן זכאי] בשמו, שימנו תקנה זו בין שאר תקנותיו של רבן יוחנן בן זכאי. ולפיכך שנינו שרבן יוחנן בן זכאי תיקן תשע תקנות.

מתניתין:

משנתנו מפרטת את סדר מוסף של ראש

השנה, שחכמים תיקנו שיתקעו בו בשופר. כדלהלן:

כך הוא סדר הברכות שבתפילת מוסף:

אומר ברכת אבות, "מגן אברהם", וגבורות, ברכת "אתה גבור", שמוזכרים בה גבורות ה' בגשמים ובתחיית המתים, (19) וברכת קדושת השם, "אתה קדוש".

וכולל פסוקי מלכויות שמוזכר בהם מלכות ה', עמהן, (20) בברכת "אתה קדוש".

ואינו תוקע.

ואחר כך אומר את הברכה של קדושת היום, "אתה בחרתנו" עד "מקדש ישראל ויום הזכרון", ותוקע.

שאינם חובה.

אבל הרא"ש במסכת ברכות [פרק א סימן טז] כתב שהם מתקנת הגאונים, ולפיכך אם לא אמרן אינו חוזר. וכן דעת רוב הראשונים וכן פסקו טוש"ע תקפ"ו ד. [ושלא כדברי תוספות ברכות יב ב ד"ה והלכתא, שכתבו שאם לא אמר "זכרנו" חוזר ומתפלל].

ובמסכת סופרים מוזכר שאומרים זכרנו ומי כמוך בשני ימי ראש השנה ויום הכיפורים בלבד, אבל בשאר ימים אסור לאדם לשאול את צרכיו בג' ברכות הראשונות. [מובא בראשונים כאן].

וכתב הטור [תקפו ד] שהיום נוהגים לאמרם בכל עשרת ימי תשובה. [עיין עוד בטור וב"ש שם].

20. נאמר בענין ראש השנה "זכרון תרועה". וחכמים קיבלו איש מפי איש שהמילה "זכרון"

19. מדוע התנא טרח לומר שהמתפלל אומר אבות וגבורות? הרי תמיד בכל יום מזכירים אבות וגבורות בתפילה ומה השמיענו בזה? כתב הריטב"א שהתנא בא להשמיענו שאין משנים בהם כלום ואין מוסיפים בהם אף על פי שמוסיפים בשאר התפילה, וכדלהלן [וכעין זה כתבו הרמב"ן והר"ן].

ומשמע, שאין לומר באבות "זכרנו לחיים", וכן בגבורות "מי כמוך" [וכן דעת מקצת מהגאונים ובעל הלכות גדולות המובאים בטור סי' תקפ"ו ע"ש].

אך יש ליישב את מנהגנו, שכוונת המשנה שאין חובה להזכיר תוספת באבות וגבורות. וכבר בזמן המשנה נהגו לומר "זכרנו", ולפיכך התנא הוצרך להשמיענו שאינם חובה, ואם בא לאומרן אין מוחין בידו. ריטב"א.

ומדברי הריטב"א עולה ש"זכרנו" ו"מי כמוך", הם מנהג קדום מזמן המשנה. אלא